

สภาพปัญหาและข้อเสนอแนะกฎหมายเกี่ยวกับความรับผิดชอบของผู้ถือหุ้นในบริษัท

The Legal Problems and Legal Suggestions of Shareholder's Responsibilities in a Company

นันท์มนัส จันทราศุप्त^{1*}, สุรัชชัย เดชพงษ์²

Nanmanat Chantrasupt^{1*}, Surachai Dechpong²

^{1,2}คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ

272 ถนนซูเปอร์ไฮเวย์เชียงใหม่-ลำปาง ตำบลสันพระเนตร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ 50210 ประเทศไทย

^{1,2}Faculty of Law, Payap University

272 Lampang-Chiang Mai Highway Road, San Phra Net Sub-district, Sansai District, Chiang Mai, 50210, Thailand

รับบทความ: 23 ธันวาคม 2564

ปรับปรุงบทความ: 12 เมษายน 2565

ตอบรับตีพิมพ์บทความ: 27 เมษายน 2565

บทคัดย่อ

กฎหมายเกี่ยวกับบริษัทของประเทศไทย กำหนดให้ผู้ถือหุ้นรับผิดชอบเพียงไม่เกินจำนวนเงินที่ยังส่งใช้ไม่ครบมูลค่าของหุ้น หรือไม่เกินจำนวนเงินค่าหุ้นที่ต้องชำระเท่านั้น โดยเมื่อบริษัทจำกัดได้จดทะเบียนแล้วจะมีฐานะเป็นนิติบุคคลแยกต่างหาก ทำให้ผู้ถือหุ้นมีความรับผิดชอบแยกต่างหากและไม่ต้องรับผิดชอบหนี้สินของบริษัท เจ้าหนี้หรือผู้ที่ได้รับความเสียหายจึงไม่สามารถเรียกให้ผู้ถือหุ้นมาร่วมรับผิดชอบได้โดยตรง แต่ในการจัดการงานของบริษัทนั้นแม้กรรมการจะต้องจัดการตามข้อบังคับของบริษัท แต่กฎหมายได้กำหนดให้อยู่ในความครอบงำของที่ประชุมใหญ่แห่งผู้ถือหุ้นทั้งปวง ดังนั้น ผู้ถือหุ้นจึงยังคงเป็นผู้มีอำนาจอย่างแท้จริงในการกำหนดทิศทางในการบริหารงานของบริษัท โดยเฉพาะกลุ่มผู้ถือหุ้นรายใหญ่ที่สามารถควบคุมการใช้สิทธิออกเสียงในบริษัทได้ ทำให้หลายกรณีมีการอาศัยหลักความเป็นนิติบุคคลของบริษัทดังกล่าวกระทำการโดยไม่สุจริต ผิดไปจากวัตถุประสงค์ ข้อฉล หรือหลอกลวง และก่อให้เกิดความเสียหายต่อเจ้าหนี้หรือบุคคลภายนอก ดังนั้น เพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าวจึงสมควรต้องมีบทบัญญัติที่กำหนดให้ผู้ถือหุ้นต้องเข้ามาร่วมรับผิดชอบกับบริษัทด้วย โดยนำเอาหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัท

* ผู้เขียนหลัก (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ)

อีเมล: nanmanat_c@payap.ac.th

มาบัญญัติไว้เป็นการเฉพาะ เพื่อเป็นข้อยกเว้นหลักการจำกัดความรับผิดของนิติบุคคลในกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับบริษัทของประเทศไทย ทั้งนี้ เพื่อให้ความเป็นธรรมแก่เจ้าหนี้และผู้ได้รับความเสียหายมากขึ้น

คำสำคัญ

ความรับผิด ผู้ถือหุ้น บริษัทมหาชนจำกัด

Abstract

Thai Company Law stated that shareholders to be liable only for the amount which is still paid not complete the value of the shares or not more than the number of shares to be paid only. When the company is already registered, the company will get a separate status as juristic person. It makes the shareholders liable separately and not be liable for the company's liabilities. Creditors or those who have suffered damages cannot be called directly to the shareholders to be liable. But, in managing of the company actions, even the directors have to manage according to the company's articles of association. However, the law has provided is in the control of the general meeting of all shareholders. Therefore, shareholders hold the true powers. In determining the direction of the company's management; especially the major group of shareholders who can control action of voting rights in the company. In the case of relying on the principle of being a juristic person of the said company act in dishonest misleading, fraudulent or deceptive and causing damage to Creditors or third parties. Thus, in order to solve these problems, it should be grant regulations that provide Shareholders must also be liable to the company; by applying the principle of not taking into account the legal entity of the company specifically stipulated as an exception to the principle of limiting liability of a juristic person in the law relating to a company of Thailand. This exception provides justice to creditors and those who have impacted more damage.

Keywords

Responsibility, shareholder, public limited company

บทนำ

ผู้ที่ลงทุนย่อมประสงค์ที่จะแสวงหาผลกำไรจากการประกอบธุรกิจโดยที่ตนไม่ต้องเสี่ยงต่อการรับผิดโดยไม่จำกัด จึงมักจะรวมตัวกันในรูปแบบของนิติบุคคลประเภทต่าง ๆ แต่ที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายคือในรูปแบบของบริษัท โดยตามหลักกฎหมายจะมีกรรมการเป็นผู้แทนของบริษัทในการแสดงเจตนาในการทำนิติ

กรรมต่าง ๆ กับบุคคลอื่น ทั้งนี้ตามข้อบังคับของบริษัทและภายใต้ความครอบงำของที่ประชุมใหญ่แห่งผู้ถือหุ้นทั้งปวง ดังนั้น ผู้ถือหุ้นจึงยังคงเป็นผู้มีอำนาจอย่างแท้จริงในการกำหนดทิศทางในการบริหารงานของบริษัท โดยเฉพาะกลุ่มผู้ถือหุ้นที่มีหุ้นจำนวนมากพอที่จะควบคุมการใช้สิทธิออกเสียงในการประชุมใหญ่ของบริษัทได้

จากบทบัญญัติของกฎหมายที่เกี่ยวกับบริษัทของประเทศไทยที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบันภายใต้หลักการจำกัดความรับผิดของนิติบุคคล ส่งผลให้มีปัญหาเกี่ยวกับความรับผิดของผู้ถือหุ้นอยู่หลายประการ ทั้งในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับหุ้นส่วนจดทะเบียน หุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคม และมูลนิธิ พ.ศ. 2499 และในพระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งไม่มีบทบัญญัติใดที่กำหนดให้ผู้ถือหุ้นต้องมีส่วนร่วมในความรับผิดในการประกอบกิจการของบริษัทไว้โดยตรง โดยไม่ได้มีการนำเอาหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาบัญญัติไว้เพื่อเป็นข้อยกเว้น จึงทำให้ไม่สามารถเรียกให้ผู้ถือหุ้นมาร่วมรับผิดในความเสียหายหรือในหนี้สินที่เกิดขึ้นของบริษัทได้โดยตรง นอกเหนือไปจากจำนวนเงินที่ยังส่งใช้ไม่ครบมูลค่าของหุ้นหรือไม่เกินจำนวนเงินค่าหุ้นที่ต้องชำระเท่านั้น แม้ปัจจุบันจะมีการกระทำการที่ไม่เป็นไปตามหลักสุจริตโดยอาศัยหลักความเป็นนิติบุคคลของบริษัทมาใช้ในทางไม่สุจริตผิดไปจากวัตถุประสงค์ ทำการฉ้อฉลหรือหลอกลวงจนก่อให้เกิดความเสียหายต่อเจ้าหนี้และบุคคลภายนอกก็ตาม แต่อย่างไรก็ตามในกฎหมายบางฉบับ เช่น พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ก็ได้มีการนำเอาหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาพิจารณาด้วย โดยกำหนดให้ศาลมีอำนาจเรียกให้ผู้ถือหุ้นเข้ามาเป็นจำเลยร่วมในคดีที่ผู้ถูกฟ้องเป็นนิติบุคคล และให้ศาลมีอำนาจพิพากษาให้ผู้ถือหุ้นมาร่วมรับผิดชอบในหนี้ที่นิติบุคคลมีต่อผู้บริโภคได้ ซึ่งจากแนวคำพิพากษาของศาลในคดีผู้บริโภค (คำพิพากษาฎีกาที่ 2637-2638/2553) หากพบว่านิติบุคคลนั้นถูกจัดตั้งขึ้นหรือดำเนินการโดยไม่สุจริต หรือมีพฤติการณ์ฉ้อฉล หลอกลวงผู้บริโภค หรือมีการยักยอกทรัพย์สินของนิติบุคคลไปเป็นประโยชน์ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และทรัพย์สินของนิติบุคคลมีไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้ตามฟ้อง ผู้ถือหุ้นต้องร่วมรับผิดชอบในหนี้ของนิติบุคคลนั้นด้วย โดยมองว่านิติบุคคลนั้นขับเคลื่อนไปตามข้อบังคับของบริษัทและตามความประสงค์ของผู้ถือหุ้นโดยเสียงข้างมาก ดังนั้นผู้ถือหุ้นจึงต้องมีส่วนร่วมในความรับผิดด้วย แต่ทั้งนี้ หลักการดังกล่าวมีผลบังคับใช้เฉพาะแต่ในคดีผู้บริโภคเท่านั้น ส่วนในคดีแพ่งทั่วไปหรือในคดีอื่น ๆ ยังไม่สามารถนำหลักการดังกล่าวมาใช้บังคับได้

ดังนั้น เพื่อให้ผู้ถือหุ้นซึ่งเป็นผู้มีอำนาจอย่างแท้จริงในการกำหนดทิศทางในการบริหารงานของบริษัทต้องร่วมรับผิดชอบในหนี้ของนิติบุคคลที่ถูกจัดตั้งขึ้นหรือดำเนินการโดยเจตนาที่ไม่เป็นไปตามหลักสุจริต มีพฤติการณ์ฉ้อฉล หลอกลวง หรือมีการยักยอกทรัพย์สินของบริษัทไปเป็นประโยชน์ของบุคคลใด บุคคลหนึ่ง และทำให้ทรัพย์สินของบริษัทนั้นมีไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้ จึงจำเป็นต้องมีการนำเอาหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาบัญญัติไว้ เพื่อเป็นข้อยกเว้นในหลักการจำกัดความรับผิดของนิติบุคคลในกฎหมายที่เกี่ยวกับบริษัท เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่เจ้าหนี้และผู้ที่มีความเสียหายมากขึ้น

กฎหมายเกี่ยวกับบริษัทของประเทศไทย

บทบัญญัติเกี่ยวกับบริษัทตามกฎหมายของประเทศไทยนั้นปรากฏอยู่ในกฎหมายหลายฉบับ ดังนี้

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มีบทบัญญัติและหลักการที่สำคัญเกี่ยวกับความรับผิด ได้แก่

- 1) บริษัทจำกัดเมื่อได้จดทะเบียนแล้วจะมีสถานะเป็นนิติบุคคล มีสิทธิหน้าที่และความรับผิดต่างหากจากผู้ถือหุ้น
- 2) บริษัทจำกัดกำหนดให้ผู้ถือหุ้นรับผิดจำกัดเพียงไม่เกินจำนวนเงินที่ตนยังส่งใช้ไม่ครบมูลค่าของหุ้นที่ตนถือ
- 3) บริษัทจำกัดให้กรรมการจัดการตามข้อบังคับของบริษัทและอยู่ในความครอบงำของที่ประชุมใหญ่แห่งผู้ถือหุ้นทั้งปวง และให้กรรมการมีอำนาจดังที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น เว้นแต่จะมีข้อบังคับของบริษัทไว้เป็นอย่างอื่น
- 4) ความเกี่ยวพันระหว่างกรรมการและบริษัทและบุคคลภายนอกให้เป็นไปตามกฎหมายที่ว่าด้วยตัวแทน
- 5) กรรมการคนใดได้ทำไปโดยได้รับอนุมัติของที่ประชุมใหญ่แล้ว คนนั้นไม่ต้องรับผิดในการนั้นต่อผู้ถือหุ้นซึ่งได้ให้อนุมัติหรือต่อบริษัท
- 6) แม้บริษัทจะเลิกแล้ว แต่ความรับผิดของกรรมการ ผู้จัดการและผู้ถือหุ้นมีอยู่เท่าไรก็ให้คงมีอยู่อย่างนั้น และพึงเรียกบังคับได้เสมือนบริษัทนั้นยังมิได้สิ้นสภาพนิติบุคคล

พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535 และที่แก้ไขเพิ่มเติม

พระราชบัญญัติฉบับนี้มีบทบัญญัติและหลักการที่สำคัญเกี่ยวกับความรับผิด ได้แก่

- 1) บริษัทมหาชนจำกัด ให้ผู้ถือหุ้นมีความรับผิดจำกัดไม่เกินจำนวนเงินค่าหุ้นที่ต้องชำระและได้ระบุความประสงค์ไว้ในหนังสือบริคณห์สนธิ
- 2) กรรมการคนใดทำการหรือละเว้นทำการอันเป็นการไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย วัตถุประสงค์ ข้อบังคับหรือมติที่ประชุมผู้ถือหุ้น บริษัทหรือผู้ถือหุ้นอาจเรียกค่าสินไหมทดแทนจากกรรมการคนนั้นได้
- 3) ความเกี่ยวพันระหว่างกรรมการกับบริษัทและบริษัทกับบุคคลภายนอกให้เป็นไปตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยตัวแทน

ร่างกฎหมายบริษัทจำกัดคนเดียว พ.ศ. ...

ร่างพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวผ่านการพิจารณาของคณะรัฐมนตรีไปเมื่อปี 2560 แต่ปัจจุบันยังไม่ได้มีการประกาศใช้ โดยมีบทบัญญัติและหลักการที่สำคัญเกี่ยวกับความรับผิด ได้แก่

- 1) การจัดตั้งบริษัทตามพระราชบัญญัตินี้ให้มีสภาพเป็นนิติบุคคลนับตั้งแต่ที่ได้จดทะเบียน
- 2) เจ้าของบริษัทรับผิดจำกัดเท่ากับจำนวนทุนที่นำมาลงในบริษัท
- 3) ข้อบังคับของบริษัทต้องไม่ขัดหรือแย้งกับรายการจดทะเบียนฯ

4) เจ้าของบริษัทอาจตั้งตนเองหรือบุคคลอื่นตั้งแต่หนึ่งคนขึ้นไปเป็นกรรมการเพื่อบริหารจัดการตามข้อบังคับและอยู่ในความครอบงำของเจ้าของบริษัทได้

5) ความเกี่ยวพันระหว่างกรรมการกับบริษัทและบริษัทกับบุคคลภายนอกให้เป็นไปตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

พระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคม และมูลนิธิ พ.ศ. 2499 และที่แก้ไขเพิ่มเติม

พระราชบัญญัติฉบับนี้มีบทบัญญัติและหลักการที่สำคัญเกี่ยวกับความรับผิด ได้แก่

1) กรณีที่บริษัทจำกัดได้กระทำความผิดตามมาตรา 7 ถึงมาตรา 24 ถ้าการกระทำความผิดของบริษัทจำกัดนั้นเกิดจากการสั่งการหรือการกระทำของกรรมการ หรือผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของบริษัทจำกัดนั้น หรือในกรณีที่บุคคลดังกล่าวมีหน้าที่ต้องสั่งการหรือการกระทำและละเว้นไม่สั่งการหรือไม่กระทำการจนเป็นเหตุให้บริษัทจำกัดนั้นกระทำความผิด ผู้นั้นต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าหมื่นบาท

2) ผู้ใดเข้าร่วมในที่ประชุมตั้งบริษัทจำกัดหรือในที่ประชุมใหญ่ของบริษัทจำกัด และลงคะแนนออกเสียงหรือลงคะแนนออกเสียง โดยลงว่าตนเป็นผู้เข้าซื้อหุ้น ผู้ถือหุ้น หรือผู้มีสิทธิออกเสียงแทนผู้เข้าซื้อหุ้น หรือผู้ถือหุ้น ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท

พระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483 และที่แก้ไขเพิ่มเติม

พระราชบัญญัติฉบับนี้มีบทบัญญัติและหลักการที่สำคัญเกี่ยวกับความรับผิด ได้แก่

1) เจ้าหนี้จะฟ้องลูกหนี้ให้ล้มละลายได้ก็ต่อเมื่อลูกหนี้มีหนี้สินล้นพ้นตัวฯ กรณีลูกหนี้ซึ่งเป็นนิติบุคคลเป็นหนี้เจ้าหนี้ผู้เป็นโจทก์คนเดียวหรือหลายคนเป็นจำนวนไม่น้อยกว่าสองล้านบาท และหนี้้นั้นอาจกำหนดจำนวนได้โดยแน่นอนไม่ว่าหนี้้นั้นจะถึงกำหนดชำระโดยพลันหรือในอนาคตก็ตาม

2) เมื่อศาลได้มีคำสั่งพิทักษ์ทรัพย์ห้างหุ้นส่วนสามัญซึ่งได้จดทะเบียนหรือห้างหุ้นส่วนจำกัดแล้ว เจ้าหนี้ผู้เป็นโจทก์หรือเจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์อาจมีคำขอโดยทำเป็นคำร้องให้บุคคลซึ่งนำสืบได้ว่าเป็นหุ้นส่วนจำพวกไม่จำกัดความรับผิดในห้างหุ้นส่วนนั้นล้มละลายได้ โดยไม่ต้องฟ้องเป็นคดีขึ้นใหม่

จากบทบัญญัติของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535 และที่แก้ไขเพิ่มเติม และร่างกฎหมายบริษัทจำกัดคนเดียว พ.ศ. ... มีหลักการสำคัญเกี่ยวกับความรับผิดที่คล้ายกัน โดยกำหนดให้ผู้ถือหุ้นรับผิดชอบเพียงไม่เกินจำนวนเงินที่ยังส่งใช้ไม่ครบมูลค่าของหุ้น หรือไม่เกินจำนวนเงินค่าหุ้นที่ต้องชำระ หรือเท่ากับจำนวนทุนที่นำมาลงในบริษัทเท่านั้น และเมื่อบริษัทได้จดทะเบียนแล้วจะมีฐานะเป็นนิติบุคคล มีสิทธิหน้าที่และความรับผิดต่างหากจากผู้ถือหุ้น กรรมการต้องจัดการตามข้อบังคับของบริษัทและให้อยู่ในความครอบงำของที่ประชุมใหญ่แห่งผู้ถือหุ้นทั้งปวง และความเกี่ยวพันระหว่างกรรมการกับบริษัทและบุคคลภายนอกให้เป็นไปตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยตัวแทน ซึ่ง

บทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าวเป็นไปตามทฤษฎีและหลักการที่สำคัญเกี่ยวกับบริษัท ทั้งทฤษฎีความเป็นนิติบุคคลของบริษัท หลักการจำกัดความรับผิดของนิติบุคคลและทฤษฎีตัวแทน แต่ไม่ปรากฏว่ามีการนำเอา

หลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาบัญญัติไว้เป็นการเฉพาะเพื่อเป็นข้อยกเว้นหลักการดังกล่าวด้วยแต่อย่างใด นอกจากนี้ ตามพระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคมและมูลนิธิ พ.ศ. 2499 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ก็กำหนดแต่เพียงโทษปรับและโทษทางอาญาสำหรับผู้ที่ทำให้ผิดหรือร่วมกระทำผิดด้วยเท่านั้น ไม่ใช้การรับผิดร่วมกับนิติบุคคล ส่วนพระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483 และที่แก้ไขเพิ่มเติม นอกจากไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดให้ผู้ถือหุ้น เข้ามาร่วมรับผิดในหนี้ของบริษัทเอกชนในคดีล้มละลายแล้ว กรณีเมื่อมีคำสั่งพิทักษ์ทรัพย์กำหนดให้แต่เพียงห้างหุ้นส่วนเท่านั้นที่อาจมีคำขอให้บุคคลซึ่งนำสืบได้ว่าเป็นหุ้นส่วนจำพวกไม่จำกัดความรับผิดในห้างหุ้นส่วนนั้นล้มละลายได้ แต่ไม่รวมถึงกรณีของบริษัทด้วย

ทฤษฎีและหลักการของบริษัทและความเกี่ยวพันระหว่างผู้ถือหุ้นกับบริษัทและบุคคลภายนอก

การประกอบธุรกิจในปัจจุบันนั้น ส่วนใหญ่มักจะทำงานในรูปแบบของนิติบุคคลโดยเฉพาะในรูปแบบของบริษัท เพราะมีความน่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับมากกว่าในรูปแบบอื่น ๆ และเมื่อพิจารณาจากบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการจัดตั้งบริษัทตามกฎหมายของประเทศไทยแล้ว ความเกี่ยวพันระหว่างผู้ถือหุ้น บริษัท และบุคคลภายนอกนั้น มีทฤษฎีและหลักการที่เกี่ยวข้องที่สำคัญดังนี้

ทฤษฎีความเป็นนิติบุคคลของบริษัท

ตามทฤษฎีความเป็นนิติบุคคลของบริษัท ผลสำคัญที่สุดของการจดทะเบียนจัดตั้งบริษัทคือการที่บริษัทมีฐานะเป็นนิติบุคคล มีตัวตนทางกฎหมาย มีสิทธิและหน้าที่แตกต่างหากจากผู้ถือหุ้น ซึ่งจะมีผลตามมาในอีกหลายประการ เช่น ทำให้ผู้ถือหุ้นมีความรับผิดแตกต่างหากจากบริษัทและผู้ถือหุ้นไม่ต้องรับผิดในหนี้สินของบริษัท ทำให้ทรัพย์สินของบริษัทแตกต่างหากจากทรัพย์สินของผู้ถือหุ้น บริษัทอาจดำเนินคดี หรือเข้าเป็นคู่ความในการดำเนินกระบวนการพิจารณาใด ๆ ได้ในนามของตัวเอง และที่สำคัญเมื่อมีการแยกผลประโยชน์ของบริษัทกับผู้ถือหุ้นออกจากกันแล้ว ผลประโยชน์ของผู้ถือหุ้นซึ่งมีอยู่ในบริษัทอันได้แก่หุ้นนั้นสามารถจำหน่าย จ่าย โอนได้ง่ายยิ่งกว่าผลประโยชน์ในกิจการค้ารูปแบบอื่น ๆ โดยหุ้นถือเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ถือหุ้นที่สามารถจำหน่าย จ่าย หรือโอนให้แก่บุคคลใดก็ได้ตามความต้องการ แต่สำหรับทุนหรือเงินทุนที่ผู้ถือหุ้นนำมาลงเพื่อซื้อหุ้นในบริษัทจำกัดนั้นจะตกเป็นกรรมสิทธิ์ ของบริษัทซึ่งมีสภาพนิติบุคคลแยกต่างหากจากผู้ถือหุ้นไปแล้ว ผู้ถือหุ้นจึงไม่มีสิทธิเหนือเงินทุนของบริษัท เว้นแต่จะได้มีการเลิกบริษัทและทำการชำระบัญชีตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด ทั้งนี้ บริษัทจำกัดถือเป็นองค์กรธุรกิจรูปแบบหนึ่ง ซึ่งกฎหมายรับรองให้ผู้ประกอบการจัดตั้งขึ้นเพื่อประกอบกิจการในการแสวงหากำไร โดยสัญญาจัดตั้งบริษัทมีลักษณะทั่วไปคู่สัญญาตกลงเข้ากันเพื่อกระทำการกิจการร่วมกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อกำไรจากกิจการมาแบ่งปันกัน

หลักการจำกัดความรับผิดของนิติบุคคล

โดยการจำกัดความรับผิดของนิติบุคคลนั้นเป็นหลักการพื้นฐานทั่วไปของกฎหมายบริษัทตามแนวคิดที่ถือว่าบริษัทมีสภาพนิติบุคคลแยกออกจากผู้ถือหุ้น เนื่องจากบริษัทเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนจริง เป็นเพียงชื่อที่ตั้งขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมสัญญาที่ซับซ้อนระหว่างผู้จัดการ พนักงานและผู้ที่เป็นเจ้าของเงินทุนเท่านั้น

หลักการนี้ทำให้ผู้ลงทุนหรือผู้ถือหุ้นของบริษัทรับผิดชอบในหนี้สินจากการดำเนินงานของบริษัทเพียงไม่เกินจำนวนเงินที่ได้ลงทุนในบริษัทเท่านั้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าความเสี่ยงของผู้ถือหุ้นของบริษัทจำกัดเพียงไม่เกินจำนวนเงินที่ผู้ถือหุ้นนั้นได้ลงทุน และผู้จัดการและพนักงานของบริษัทไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบในหนี้ของบริษัทหากบุคคลดังกล่าวไม่ได้ร่วมลงทุนเพื่อการดำเนินงานของบริษัท

ทฤษฎีตัวแทน

ทฤษฎีตัวแทน (Agent Theory) มีแนวคิดที่ว่าเจ้าของกิจการไม่สามารถบริหารงานเพียงผู้เดียวได้จึงต้องมีคนที่เข้ามาช่วยในการบริหารงานแทน โดยความสัมพันธ์ระหว่างการเป็นตัวแทนเกิดขึ้นระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย ฝ่ายที่มอบอำนาจคือตัวการหรือบริษัท ส่วนอีกฝ่ายที่ได้รับมอบอำนาจคือตัวแทนหรือผู้บริหาร โดยมีแนวคิดที่ว่าสัญญาจัดตั้งบริษัทเป็นสัญญาประเภทหนึ่งซึ่งผู้ถือหุ้นตกลงเข้าในการแบ่งปันกำไรให้กับผู้ถือหุ้น บริษัทจึงต้องดำเนินงานเพื่อประโยชน์ของผู้ถือหุ้น ผู้ถือหุ้นในฐานะสมาชิกของบริษัทเมื่อรวมกันเป็นที่ประชุมผู้ถือหุ้นแล้วจะมีอำนาจเสมือนเป็นเจ้าของบริษัท สามารถมอบอำนาจให้ผู้อื่นจัดกิจการแทนและมีอำนาจตัดสินใจในกิจการของบริษัท โดยคณะกรรมการเป็นเพียงตัวแทนที่อยู่ภายใต้การควบคุมของที่ประชุมผู้ถือหุ้น ผู้ถือหุ้นจึงสามารถตัดสินใจในกิจการที่แม้ตามกฎหมายหรือข้อบังคับกำหนดให้เป็นอำนาจของกรรมการ

หลักการของกฎหมายบริษัทที่มีผู้ถือหุ้นคนเดียว

หลักการนี้ เกิดจากนโยบายที่รัฐต้องการพัฒนาเศรษฐกิจด้วยการส่งเสริมให้ผู้ประกอบการสามารถประกอบกิจการในรูปของบริษัทได้ด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดการขยายตัวของธุรกิจมากขึ้น โดยบริษัทผู้ถือหุ้นคนเดียว (Single Member Company) คือบริษัทจำกัดซึ่งมีผู้ถือหุ้นเพียงคนเดียวเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์หุ้น ผู้ถือหุ้นอาจเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลก็ได้ โดยที่บริษัทผู้ถือหุ้นคนเดียวมีสภาพเป็นบริษัทจำกัดจึงทำให้บริษัทเป็นนิติบุคคลแยกต่างหาก มีสิทธิหน้าที่และความคงอยู่แยกจากผู้ถือหุ้นและกรรมการของบริษัท และผู้ถือหุ้นนั้นไม่ต้องรับผิดชอบในหนี้สินของบริษัทด้วยทรัพย์สินส่วนตัว ทั้งนี้ หลักการจัดการบริษัทผู้ถือหุ้นคนเดียวไม่แตกต่างจากของบริษัทผู้ถือหุ้นหลายคนคืออยู่บนหลักการจัดการโดยตัวแทนหรือหลักการมอบอำนาจให้จัดการหรือเรียกอีกอย่างว่าหลักการรวมศูนย์การจัดการ (Centralized Management)

จะเห็นได้ว่ากฎหมายที่เกี่ยวกับบริษัทของประเทศไทย ทั้งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535 ร่างกฎหมายบริษัทจำกัดคนเดียว พระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วน จดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคม และมูลนิธิ พ.ศ. 2499 และที่แก้ไขเพิ่มเติม หรือพระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483 และที่แก้ไขเพิ่มเติม นั้น ต่างมีบทบัญญัติที่สอดคล้องและเป็นไปตามทฤษฎีและหลักการดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังพบว่าการกระทำที่ขัดต่อหลักสุจริตโดยอาศัยหลักความเป็นนิติบุคคลของบริษัทและหลักการจำกัดความรับผิดชอบของนิติบุคคลไปประกอบการที่ผิดไปจากวัตถุประสงค์ โดยการจัดตั้งบริษัทขึ้นและดำเนินการโดยไม่สุจริต มีพฤติการณ์ฉ้อฉล หลอกลวง และก่อให้เกิดความเสียหายต่อเจ้าหนี้หรือบุคคลภายนอก กรณีดังกล่าวโดยทั่วไปจะมีการนำเอาหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาปรับใช้เพื่อเป็นข้อยกเว้น และเพื่อเอาผิดกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง แต่ในกฎหมายเกี่ยวกับบริษัทของประเทศไทย พบว่ามีการนำหลักการดังกล่าวมาใช้ในการพิจารณาและ

บัญญัติไว้เป็นการเฉพาะแต่ในพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 เท่านั้น โดยกำหนดให้ศาลมีอำนาจเรียกให้ผู้ถือหุ้นเข้ามาเป็นจำเลยร่วมในคดีที่ผู้ถูกฟ้องเป็นนิติบุคคล และให้ผู้ถือหุ้นมาร่วมรับผิดชอบในหนี้ที่นิติบุคคลมีต่อผู้บริโภคได้ ในคดีที่พบว่านิติบุคคลถูกจัดตั้งขึ้นหรือดำเนินการโดยไม่สุจริตหรือมีพฤติการณ์ฉ้อฉล หลอกลวงผู้บริโภค หรือมีการยักยอกถ่ายเททรัพย์สินของนิติบุคคลไปจนทำให้ทรัพย์สินมีไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้ แต่ในกฎหมายที่เกี่ยวกับบริษัทฉบับอื่นพบว่ายังไม่ได้นำเอาหลักการดังกล่าวมาใช้ในการพิจารณาและบัญญัติไว้เป็นข้อยกเว้นหลักการเดิมแต่อย่างใด

หลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัท

โดยทั่วไปบริษัทมีสภาพบุคคลแยกต่างหากจากผู้ถือหุ้น และผู้ถือหุ้นรับผิดชอบจำกัดเพียงไม่เกินจำนวนเงินค่าหุ้นที่ตนถือ แต่หากยึดถือหลักความเป็นนิติบุคคลของบริษัทโดยเคร่งครัดจะก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่เจ้าหนี้หรือบุคคลภายนอกผู้สุจริต เนื่องจากการจัดตั้งบริษัทขึ้นมาแล้วใช้ความเป็นนิติบุคคลของบริษัทโดยมิชอบ จึงเกิดเป็นข้อยกเว้นหลักดังกล่าวขึ้น โดยกำหนดให้ผู้ถือหุ้นของบริษัทต้องรับผิดชอบในบางกรณีเพื่อเป็นการคุ้มครองเจ้าหนี้หรือบุคคลภายนอกเรียกว่า “หลักการไม่คำนึงถึงความเป็นนิติบุคคล” (Piercing the Corporate Veil) (สุรัชย เลหาสุวัฒนกุล และ สมชาย ภูเขาชีวะ, 2550, 379)

หลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัท (Piercing the Corporate Veil) เป็นข้อยกเว้นของหลักสภาพนิติบุคคลของบริษัทโดยเคร่งครัด โดยในบางกรณีศาลอาจตัดสินใจให้เจ้าหนี้มองผ่านตัวตนของความเป็นบริษัทซึ่งจะทำให้ผู้ถือหุ้นของบริษัทต้องรับผิดชอบในหนี้ของบริษัทตามที่เจ้าหนี้เรียกร้อง หากผู้ถือหุ้นของบริษัทใช้สภาพความเป็นนิติบุคคลของบริษัทมาใช้เพื่อแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบเพื่อตนเอง กล่าวคือเมื่อใช้หลักการนี้แล้วจะถือว่าบริษัทเป็นบุคคลคนเดียวกันกับผู้ถือหุ้น ไม่ได้มีสภาพบุคคลแยกต่างหากจากกันโดยเด็ดขาด โดยมองว่ากิจการที่บริษัทประกอบเป็นกิจการส่วนตัวของผู้ถือหุ้นของบริษัทนั้น ทั้งนี้ การใช้หลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทนั้นมิได้เป็นการยกเลิกหรือทำลายหลักสภาพนิติบุคคลของบริษัทอันเป็นหลักใหญ่ที่ใช้อยู่ ไม่ได้มีผลทำให้บริษัทสิ้นสภาพนิติบุคคลแต่อย่างใด บริษัทยังคงดำเนินการต่อไปได้ตามปกติ เพียงแต่จะพิจารณาไปถึงบุคคลที่อยู่เบื้องหลังและเป็นบุคคลที่ควรจะต้องรับผิดชอบร่วมกับบริษัทต่อบุคคลภายนอกอย่างแท้จริงเท่านั้น เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในบางกรณี และใช้เฉพาะกับบริษัทที่ประกอบกิจการโดยมิชอบเท่านั้น โดยผู้ถือหุ้นของบริษัทหรือบุคคลที่อยู่เบื้องหลังและใช้สภาพนิติบุคคลของบริษัทมาเป็นทุนเชิดหรือบังหน้าเพื่อทำการใด ๆ อันเป็นประโยชน์ส่วนตนโดยมิชอบ โดยไม่สุจริต โดยการฉ้อฉล หรือเพื่อเลี่ยงหน้าที่หรือความรับผิดชอบตามกฎหมายที่ควรจะเป็นผู้ที่รับผิดชอบ หรือใช้บริษัททำการโดยมีวัตถุประสงค์ที่มิชอบ จะต้องร่วมรับผิดชอบกับบริษัทโดยไม่จำกัดจำนวนหนี้สินที่บริษัทของตนได้ก่อขึ้นด้วย โดยหลักการดังกล่าวใช้กันในต่างประเทศ เช่น ประเทศอังกฤษและประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นต้น

การจัดตั้งบริษัทและการร่วมรับผิดชอบของผู้ถือหุ้นในกฎหมายของต่างประเทศ

ประเทศอังกฤษและประเทศสหรัฐอเมริกามีกฎหมายบริษัทเอกชนจำกัดที่เจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการใช้หลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาเป็นข้อยกเว้นของหลักสภาพนิติบุคคล

ของบริษัทและหลักการจำกัดความรับผิดของนิติบุคคลโดยเคร่งครัด และให้ผู้ถือหุ้นของบริษัทก็ต้องรับผิดในบางกรณีเพื่อเป็นการคุ้มครองเจ้าหนี้หรือบุคคลภายนอกผู้สุจริตด้วย

ประเทศอังกฤษ

โครงสร้างของบริษัท (Company Structure) โดยภายใต้ The Companies Act 2006 กำหนดให้บริษัทที่จดทะเบียนจัดตั้งขึ้นจะต้องมีสมาชิกอย่างน้อยหนึ่งคน โดยบริษัทที่มีความรับผิดจำกัดจะมีสภาพเป็นนิติบุคคลแยกต่างหากจากผู้เริ่มก่อการ ซึ่งเรียกว่าทฤษฎีว่าด้วยม่านนิติบุคคล (The so-called Veil of Incorporation) ที่จำกัดความรับผิดของเหล่าผู้ถือหุ้นทั้งหลายในหนี้ของบริษัทไว้เพียงแค่ม่านที่ผู้ถือหุ้นได้ลงหุ้นไปเท่านั้น โดยให้การบริหารจัดการกิจการเป็นอำนาจของคณะกรรมการบริษัท ส่วนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบริษัท คณะกรรมการบริษัทและผู้ถือหุ้น จะตกอยู่ภายใต้บังคับของหนังสือบริคณห์สนธิและข้อบังคับของบริษัท ส่วนบริษัทผู้ถือหุ้นคนเดียวก็ได้มีการออกระเบียบเรื่องดังกล่าวขึ้น โดยให้การตั้งบริษัทมีบุคคลผู้เริ่มก่อตั้งได้เพียงหนึ่งคนและให้หมายความรวมถึงนิติบุคคลด้วย โดยกำหนดให้บริษัทต้องมีข้อบังคับเพื่อกำหนดระเบียบการบริหารภายใน ส่วนหลักเกณฑ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับกรรมการของบริษัทให้นำของบริษัทที่มีผู้ถือหุ้นหลายคนมาใช้โดยอนุโลม

ความรับผิดของผู้ถือหุ้นที่มีต่อเจ้าหนี้ของบริษัทในประเทศอังกฤษนั้น แยกพิจารณาเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1) ความรับผิดตามพระราชบัญญัติบริษัท ค.ศ. 2006 มี 2 ประเภท คือ บริษัทเอกชนจำกัดโดยหุ้น (Limited by Share) ซึ่งเป็นบริษัทที่ผู้ถือหุ้นรับผิดไม่เกินจำนวนมูลค่าหุ้นที่ตนถือ โดยบริษัทถือเป็นนิติบุคคลต่างหากจากผู้ถือหุ้น กรรมการและบุคคลอื่นในบริษัท ทำให้ผู้ถือหุ้นนั้นไม่ต้องรับผิดในหนี้ของบริษัทเป็นการส่วนตัว หากผู้ถือหุ้นจ่ายค่าหุ้นครบแล้วก็หลุดพ้นจากความรับผิดในหนี้ของบริษัท ส่วนบริษัทเอกชนจำกัดโดยคำรับรองนั้นกำหนดความรับผิดของผู้ถือหุ้นไว้ตามจำนวนที่ตนสัญญาว่าจะจ่ายเมื่อบริษัทเลิกกิจการ (นิตินันท์ บุรณะเจริญรักษ์, 2557, 62-74)

2) ความรับผิดตามพระราชบัญญัติล้มละลาย ค.ศ. 1986 และตามแนวคำพิพากษาคำพิพากษาหากบริษัทจำกัดมีหนี้สินล้นพ้นตัวและไม่สามารถชำระหนี้ให้เจ้าหนี้ได้อาจจะต้องเข้าสู่กระบวนการล้มละลาย และให้ผู้ถือหุ้นต้องเข้ารับผิดต่อกองทรัพย์สินของบริษัทในกรณีที่บริษัทได้ดำเนินธุรกิจโดยฉ้อฉลโดยจะถือว่าเป็นการเจตนาฉ้อฉลเจ้าหนี้หากบริษัทได้ทำสัญญากับบุคคลอื่นโดยรู้ตัวว่าสัญญาของตนจะไม่ได้รับชำระหนี้เนื่องจากบริษัท จะล้มละลายแล้วถือว่าได้ดำเนินธุรกิจโดยฉ้อฉลเจ้าหนี้ (นิตินันท์ บุรณะเจริญรักษ์, 2558, 32)

แต่ทั้งนี้ ในประเทศอังกฤษมีการนำหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาใช้เพื่อผ่อนความเคร่งครัดของการยึดถือสภาพความเป็นนิติบุคคลของบริษัทของบุคคลทั่วไปที่อาศัยหลักการดังกล่าวโดยไม่สุจริต โดยหลักการดังกล่าวเกิดจากคำพิพากษาของศาลและได้มีการใช้ในลักษณะที่เป็นข้อยกเว้นโดยคำนึงถึงสถานการณ์ที่สำคัญหรือเหมาะสมตามความเป็นจริงมากกว่าการที่จะยึดถือเพียงรูปแบบ แม้จะไม่ปรากฏว่ามีการกำหนดหลักเกณฑ์ที่เป็นการทั่วไปในการใช้หลักการดังกล่าว แต่ก็สามารถศึกษาได้จากแนวคำพิพากษาของศาล เช่น ในคดี Lubbe v. Cape Plc. (2000) 1WLR 1545. หรือ Chandler v. Cape Plc. (2011) EWHC 951. (นิตินันท์ บุรณะเจริญรักษ์, 2558, 23) และแม้บทบัญญัติของ Companies Act

2006 จะไม่มีบทบัญญัติที่ชัดเจนที่กล่าวถึงแนวทางหรือหลักเกณฑ์ในการนำหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลมาใช้ แต่อาจจะถือได้ว่ามีกรณีที่กฎหมายบัญญัติให้ผู้ถือหุ้นเข้ามามีส่วนร่วมในความรับผิดชอบในการประกอบกิจการของบริษัทจำกัดด้วย เช่น ในมาตรา 993 ในกรณีที่มีการชำระบัญชีหากปรากฏว่าบริษัทประกอบกิจการโดยมีเจตนาที่จะฉ้อฉลเจ้าหนี้หรือมีวัตถุประสงค์ในทางฉ้อฉลแล้วหากผู้ถือหุ้นเป็นผู้มีส่วน รั้งเห็นในวิธีการหรือการกระทำโดยกลฉ้อฉลนั้นย่อมมีความรับผิดชอบตามมาตรา 251 ได้ นิยามคำว่า “กรรมการเงา” หมายความว่าบุคคล ซึ่งกรรมการบริษัทมักจะคุ้นเคยหรือเคยชินกับการกระทำตามคำสั่งหรือคำแนะนำของบุคคลเหล่านั้นด้วย เว้นแต่บุคคลนั้นเป็นผู้เชี่ยวชาญชำนาญในวิชาชีพ และในมาตรา 170 (5) ให้นำหน้าที่ของกรรมการมาใช้กับกรรมการเงาโดยอนุโลม หากปรากฏว่าผู้ถือหุ้นได้มีบทบาทในการสั่งการหรืออยู่เบื้องหลังในการจัดการบริษัทแล้วก็อาจถือได้ว่าผู้ถือหุ้นเป็นกรรมการเงา และ หากได้กระทำการฝ่าฝืนหน้าที่ของกรรมการตามที่บัญญัติไว้แล้วบุคคลดังกล่าวต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อบริษัทด้วย (ธราทิพย์ ปิยะธีรสวัสดิ์, 2552, 43) ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติแล้วการใช้ดุลพินิจของศาล จะพิจารณาถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อบริษัทมาเป็นหลักเกณฑ์ในการพิจารณาด้วย หากผู้ถือหุ้นมีความสัมพันธ์ กับบริษัทในวงจำกัดแล้วศาลก็จะใช้หลักการแบ่งแยกตัวตนระหว่างผู้ถือหุ้นกับบริษัทโดยไม่นำหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาใช้ แต่หากปรากฏว่ามีความสัมพันธ์กับบริษัทอย่างมากก็จะได้รับผลกระทบจากหลักการแบ่งแยกตัวตนระหว่างผู้ถือหุ้นกับบริษัท โดยศาลจะพิจารณาถึงหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทด้วย (Mayson, 2002, 161)

ประเทศสหรัฐอเมริกา

ประเทศสหรัฐอเมริกาใช้ระบบกฎหมายแบบ Common Law และระบบกฎหมายบริษัทนั้นมีลักษณะพิเศษและแตกต่างจากของประเทศอังกฤษ เพราะมีกฎหมายบริษัทระดับมลรัฐ จึงทำให้แต่ละรัฐมีกฎหมายบริษัทที่แตกต่างกันไป (เสถียรภาพ นาหลวง, 2559, 117) โดยการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างบริษัท กรรมการและผู้ถือหุ้น ศาลจะมองไปที่กฎหมายของรัฐที่ทำการจดทะเบียนจัดตั้งเป็นหลัก แต่หลักบริษัทจำกัดโดยปกติทั่วไปจะรวมถึงสาระสำคัญ เช่น บริษัทจำกัดมักจะมีผู้ถือหุ้นจำนวนน้อยรายและมักจะมีความสัมพันธ์ส่วนบุคคลในด้านอื่นๆนอกเหนือไปจากด้านธุรกิจอย่างเดียว และจะมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันระหว่างผู้ถือหุ้นกับคณะกรรมการหรือผู้จัดการ การถ่ายโอนหรือซื้อขายแลกเปลี่ยนหุ้นที่ทำได้โดยอิสระจะไม่ปรากฏหรือไม่อาจเกิดขึ้นได้ โดยหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการดำเนินการในการก่อตั้งบริษัทจนกระทั่งมีการยกเลิกบริษัทนั้นในแต่ละมลรัฐจะใช้หลักเกณฑ์ที่แตกต่างกันออกไป โดยมากกว่าครึ่งหนึ่งได้มีการนำรัฐบัญญัติต้นแบบบริษัทธุรกิจ (Model Business Corporation Act) มาใช้เป็นแม่แบบในการบัญญัติกฎหมายบริษัท

ส่วนความรับผิดชอบของผู้ถือหุ้นที่มีต่อเจ้าหนี้ของบริษัทในประเทศสหรัฐอเมริกานั้น กำหนดไว้ในรัฐบัญญัติต้นแบบบริษัทธุรกิจ (Model Business Corporation Act) โดยให้ผู้ถือหุ้นจำกัดความรับผิดชอบไม่ต้องรับผิดชอบในหนี้ของบริษัท เว้นแต่กรณีที่ผู้ถือหุ้นต้องรับผิดชอบโดยเหตุผลที่เป็นการกระทำของตนเอง หรือเป็นกรณีที่ผู้ถือหุ้นยอมรับเอาความรับผิดชอบนั้น หรือความรับผิดชอบเกิดจากการกระทำของตนเอง นอกจากนี้ผู้ถือหุ้นไม่ต้อง

รับผิดชอบบริษัทหรือต่อเจ้าหน้าที่ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหุ้น เว้นแต่จ่ายเพื่อตอบแทนหุ้นหรือตามที่จะระบุไว้ในข้อตกลงเข้าซื้อหุ้นตามรัฐบัญญัติต้นแบบบริษัทธุรกิจ (นิตินันท์ บุรณะเจริญรักษ์, 2557, 75-77)

นอกจากนี้ กรณีที่มีการใช้หลักความเป็นนิติบุคคลของบริษัททำให้เกิดความไม่เป็นธรรมหรือผิดจากวัตถุประสงค์นั้นแล้ว จะมีการนำหลักการไม่คำนึงถึงความเป็นนิติบุคคลของบริษัทมาใช้ทันที ส่วนใหญ่จะใช้กับกรณีของบริษัทที่มีผู้ถือหุ้นคนเดียว บริษัทในครอบครัวและบริษัทในเครือ กรณีที่มีการตั้งบริษัทขึ้นมาเพื่อการฉ้อโกงหรือมีเงินทุนไม่เพียงพอ โดยผู้ถือหุ้นจะต้องรับผิดชอบโดยไม่จำกัดในหนี้ของบริษัท ไม่ว่าจะเป็นหนี้ที่เกิดจากสัญญาหรือละเมิด กรณีที่ตั้งบริษัทขึ้นบังหน้าเพื่อหนีภาษีรัฐจะถือว่าไม่มีบริษัทตั้งอยู่ (โสภณ รัตนการ, 2556, 264) และผู้ถือหุ้นต้องรับผิดชอบในการนั้น โดยการนำหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาใช้ศาลอาจตัดสินให้เจ้าหน้าที่ของบริษัทมีสิทธิบังคับเอากับทรัพย์สินของผู้ถือหุ้นในบริษัทที่มีลักษณะเป็นบริษัทครอบครัว (Family Corporation) หรือบริษัทที่มีความใกล้ชิดกัน รวมทั้งใช้กับบริษัทซึ่งมีลักษณะเป็นบริษัทแม่และบริษัทในเครือ และใช้ในความรับผิดชอบทั้งในด้านนิติกรรมสัญญาและละเมิด โดยอาจให้ผู้ที่อยู่เบื้องหลังบริษัทต้องร่วมรับผิดชอบด้วย แม้บทบัญญัติและหลักเกณฑ์อาจแตกต่างกันบ้างในแต่ละมลรัฐ แต่ก็มีกรรรวบรวมคำพิพากษาเพื่อเป็นหลักเกณฑ์ใช้ประกอบการพิจารณา โดยมี 2 หลักเกณฑ์ที่สำคัญ (สุรัชย์ เลหาสุวัฒนกุล และ สมชาย ภูเขาชีวะ, 2550, 390-392) ได้แก่

1) หลักเกณฑ์เครื่องอุปกรณ์ (Alter Ego Doctrine) โดยจะดูจากองค์ประกอบแวดล้อมของบริษัทและผู้ถือหุ้นหลายประกอบกัน เช่น การครอบงำและควบคุมบริษัทอย่างเบ็ดเสร็จทั้งด้านนโยบายและการบริหารงาน หรือการใช้การควบคุมนั้นเพื่อก่อการฉ้อฉลหรือความผิด ผ่าฝืนต่อหน้าที่หรือความรับผิดชอบตามกฎหมาย หรือการกระทำที่ไม่ซื่อสัตย์หรือไม่ยุติธรรมและการควบคุมหรือฝ่าฝืนดังกล่าวก่อให้เกิดความเสียหาย

2) หลักเกณฑ์ตัวตน (Identity Rule) โดยทั่วไปหลักเกณฑ์ตัวตนเดียวกันจะใช้กับข้อเท็จจริงซึ่งสองบริษัทถูกควบคุมเสมือนเป็นหนึ่งบริษัทเดียวกันอันเนื่องมาจากเจ้าของพนักงานบริษัท กรรมการ หรือผู้ถือหุ้นเป็นบุคคลเดียวกันหรือกลุ่มเดียวกัน และขาดไร้ซึ่งการแสดงออกถึงความต่างกันในตัวตนของสองบริษัท

ทั้งนี้ ในประเทศอังกฤษและประเทศสหรัฐอเมริกาในกฎหมายเกี่ยวกับบริษัทนั้นต่างได้นำเอาหลักการไม่คำนึงถึงความเป็นนิติบุคคลของบริษัทมาใช้เป็นข้อยกเว้นของหลักการจำกัดความรับผิดชอบของนิติบุคคล โดยเฉพาะในกรณีที่มีการอาศัยหลักการดังกล่าวโดยไม่สุจริตหรือผิดไปจากวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งขึ้น ทำให้ผู้ถือหุ้นยังคงต้องรับผิดชอบร่วมกับบริษัทในความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อเจ้าหน้าที่ แม้ว่าจะเกินกว่าจำนวนเงินที่ตนยังส่งใช้ไม่ครบมูลค่าของหุ้น หรือจำนวนเงินค่าหุ้นที่ต้องชำระ หรือจำนวนทุนที่นำมาลงในบริษัทนั้นก็ตาม

สภาพปัญหาของกฎหมายเกี่ยวกับความรับผิดชอบของผู้ถือหุ้นในบริษัทจำกัดของไทย

เมื่อพิจารณาจากบทบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับบริษัทของประเทศไทย โดยเฉพาะเกี่ยวกับความรับผิดชอบของผู้ถือหุ้นแล้ว มีสภาพปัญหาที่น่าสังเกตดังนี้

การไม่ได้กำหนดให้ผู้ถือหุ้นต้องร่วมรับผิดชอบในการประกอบกิจการของบริษัทในคดีแพ่งทั่วไป

โดยตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535 และที่แก้ไขเพิ่มเติม หรือในร่างกฎหมายบริษัทจำกัดคนเดียว ไม่มีบทบัญญัติใดที่กำหนดให้ผู้ถือหุ้นต้องเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการประกอบธุรกิจของบริษัทหรือนิติบุคคลไว้โดยตรง โดยกำหนดให้ผู้ถือหุ้นรับผิดชอบเพียงไม่เกินจำนวนเงินที่ยังส่งใช้ไม่ครบมูลค่าของหุ้น หรือไม่เกินจำนวนเงินค่าหุ้นที่ต้องชำระ หรือเท่ากับจำนวนทุนที่นำมาลงในบริษัทเท่านั้น นอกจากนี้ ในพระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคมและมูลนิธิ พ.ศ. 2499 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ก็กำหนดแต่เพียงโทษปรับและโทษทางอาญาสำหรับผู้ที่กระทำความผิดหรือร่วมกระทำความผิดด้วยเท่านั้น ไม่ใช่การรับผิดชอบร่วมกับนิติบุคคล ส่วนในพระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483 และที่แก้ไขเพิ่มเติม นอกจากไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดให้ผู้ถือหุ้น เข้ามาร่วมรับผิดชอบในหนี้ของบริษัทเอกชนในคดีล้มละลายแล้ว กรณีเมื่อมีคำสั่งพิทักษ์ทรัพย์ก็กำหนดให้แต่เพียงห้างหุ้นส่วนเท่านั้นที่อาจมีคำขอให้บุคคลซึ่งนำสืบได้ว่าเป็นหุ้นส่วนจำพวกไม่จำกัดความรับผิดชอบในห้างหุ้นส่วนนั้นล้มละลายได้ แต่ไม่รวมถึงกรณีของบริษัทด้วย ทั้งนี้ กรณีดังกล่าวเป็นไปตามทฤษฎีและหลักการของ บริษัทและความเกี่ยวพันระหว่างผู้ถือหุ้นกับบริษัทและบุคคลภายนอก โดยเฉพาะทฤษฎีความเป็นนิติบุคคลของบริษัทและหลักการจำกัดความรับผิดชอบของนิติบุคคลซึ่งทำให้บริษัทมีฐานะเป็นนิติบุคคลมีตัวตนทางกฎหมาย มีสิทธิและหน้าที่แยกต่างหากจากผู้ถือหุ้น ทำให้ทรัพย์สินของบริษัทแยกต่างหากจากทรัพย์สินของผู้ถือหุ้น และทำให้ผู้ถือหุ้นมีความรับผิดชอบแยกต่างหากจากบริษัท ซึ่งทฤษฎีและหลักการนี้ทำให้ผู้ลงทุนหรือผู้ถือหุ้นของรับผิดชอบในหนี้สินของบริษัทหรือของนิติบุคคลเพียงไม่เกินจำนวนเงินที่ได้ลงทุนในบริษัทหรือนิติบุคคลเท่านั้น ผู้จัดการและพนักงานของบริษัทหรือนิติบุคคล ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบในหนี้ของบริษัทหรือของนิติบุคคลหากบุคคลดังกล่าวไม่ได้ร่วมลงทุนเพื่อการดำเนินงานของบริษัทหรือของนิติบุคคลนั้นด้วยเช่นกัน

แต่จะเห็นได้ว่าในการจัดการงานของบริษัทนั้น แม้ว่าการรวมการจะต้องจัดการตามข้อบังคับของบริษัท แต่กฎหมายก็กำหนดให้อยู่ในความครอบงำของที่ประชุมใหญ่แห่งผู้ถือหุ้นทั้งปวง ดังนั้น ผู้ถือหุ้นจึงยังคงเป็นผู้มีอำนาจอย่างแท้จริงในการกำหนดทิศทางในการบริหารงานของบริษัท โดยเฉพาะกลุ่มผู้ถือหุ้นที่สามารถควบคุมการใช้สิทธิออกเสียงในบริษัทได้ ดังจะเห็นได้จากมาตรา 1144 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่กำหนดให้กรรมการต้องจัดการงานของบริษัทไปตามข้อบังคับและอยู่ในความครอบงำของที่ประชุมใหญ่แห่งผู้ถือหุ้นทั้งปวง และในมาตรา 1145 เมื่อได้จดทะเบียนแล้วไม่ให้ตั้งข้อบังคับขึ้นใหม่หรือเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงเว้นแต่จะได้มีการลงมติพิเศษในที่ประชุมใหญ่ของผู้ถือหุ้นโดยเสียงข้างมากของผู้ถือหุ้นที่มาประชุมและมีสิทธิออกเสียงลงคะแนน ดังนั้น ข้อบังคับจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินกิจการงานของบริษัทซึ่งผู้ถือหุ้นเป็นผู้กำหนดขึ้นในการประชุมจัดตั้งบริษัท และการจะเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงต้องมีมติพิเศษที่มีเสียงไม่ต่ำกว่าสามในสี่ของจำนวนเสียงทั้งหมดของผู้ถือหุ้นซึ่งเข้ามาประชุมและมีสิทธิออกเสียงลงคะแนนเท่านั้น นอกจากนี้ ในมาตรา 1178 ยังกำหนดให้การประชุมใหญ่สามัญจะมีได้ก็ต่อเมื่อมีผู้ถือหุ้นเข้ามารวมกันได้ถึงหนึ่งในสี่แห่งทุนของบริษัท ซึ่งจากบทบัญญัติดังกล่าวจะเห็นได้ว่าข้อบังคับคือส่วนสำคัญในการบริหารและจัดการงานของบริษัท และผู้ถือหุ้นถือเป็นผู้ที่มีความสำคัญในการกำหนดข้อบังคับของบริษัทเป็นอย่างมาก

โดยเฉพาะผู้ถือหุ้นที่มีหุ้นจำนวนมากพอที่จะสามารถควบคุมการใช้สิทธิออกเสียงในบริษัทได้ จึงถือว่าผู้ถือหุ้นเป็นผู้ที่มีอำนาจอย่างแท้จริงในการกำหนดทิศทางและการจัดการงานของบริษัท และการดำเนินการของกรรมการของบริษัท แต่ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กลับไม่มีบทบัญญัติใดที่กำหนดบทลงโทษไว้สำหรับผู้ถือหุ้นที่อยู่เบื้องหลังการจัดการงานของบริษัทหรือกรรมการเอาไว้ และกำหนดให้ผู้ถือหุ้นรับผิดชอบเพียงแค่อำนาจเงินที่ยังส่งใช้ไม่ครบมูลค่าของหุ้นเท่านั้น

ในพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ก็ได้บัญญัติหลักการไว้เช่นเดียวกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยในมาตรา 85 กำหนดให้การดำเนินกิจการของบริษัทนั้น กรรมการต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ข้อบังคับและมติที่ประชุมผู้ถือหุ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการกระทำของกรรมการนั้นให้อยู่ในความครอบงำของที่ประชุมผู้ถือหุ้นด้วยเช่นกัน แต่ก็ไม่มีบทบัญญัติใดกำหนดบทลงโทษไว้สำหรับผู้ถือหุ้นที่อยู่เบื้องหลังการจัดการงานของบริษัทหรือกรรมการดังกล่าวไว้เช่นกัน โดยในมาตรา 15 กำหนดให้ผู้ถือหุ้นมีความรับผิดชอบจำกัดไม่เกินจำนวนเงินค่าหุ้นที่ต้องชำระเท่านั้น

และในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1167 ยังกำหนดให้ความเกี่ยวพันในระหว่างกรรมการบริษัท และบุคคลภายนอกให้บังคับตามบทบัญญัติว่าด้วยตัวแทน ในพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ในมาตรา 97 ก็ได้บัญญัติไว้ในทำนองเดียวกัน จึงถือว่ากรรมการเป็นตัวแทนของบริษัท ส่วนบริษัทถือว่าเป็นตัวการ หากกรรมการได้บริหารจัดการจนก่อให้เกิด ความเสียหายขึ้นบริษัทย่อมต้องรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกในฐานะตัวการในการที่ตัวแทนได้กระทำไปภายในขอบอำนาจของตัวแทน แต่หากกระทำไปนอกเหนืออำนาจแล้วกรรมการย่อมต้องรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกเป็นการส่วนตัว เว้นแต่บริษัทจะได้มีการให้สัตยาบันแก่การกระทำนั้น

นอกจากนี้ ในพระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคมและมูลนิธิ พ.ศ. 2499 และที่แก้ไขเพิ่มเติม เช่น มาตรา 25 มาตรา 41 มาตรา 42 หรือ มาตรา 47 พบว่ากำหนดแต่เพียงโทษปรับและโทษทางอาญาไว้สำหรับผู้ที่ทำให้ผิดหรือร่วมกระทำผิดด้วยเท่านั้น ซึ่งคล้ายกับบทกำหนดโทษตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 353 ซึ่งไม่ใช้การกำหนดให้ต้องรับผิดชอบร่วมกับนิติบุคคล ส่วนในพระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483 และที่แก้ไขเพิ่มเติม นอกจากไม่มีบทบัญญัติใดที่กำหนดให้ผู้ถือหุ้นเข้ามาร่วมรับผิดชอบหนี้ของบริษัทเอกชนในคดีล้มละลายแล้ว กรณีเมื่อมีคำสั่งพิทักษ์ทรัพย์ ก็กำหนดให้แต่เพียงห้างหุ้นส่วนเท่านั้นที่อาจมีค่าขอให้บุคคลซึ่งนำสืบได้ว่าเป็นหุ้นส่วนจำพวกไม่จำกัดความรับผิดชอบในห้างหุ้นส่วนนั้นล้มละลายได้ แต่ไม่ได้รวมถึง กรณีของบริษัทด้วย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ทั้งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535 และที่แก้ไขเพิ่มเติม กำหนดเพียงการให้สิทธิต่าง ๆ แก่ผู้ถือหุ้นในการกำหนดแนวทางการบริหารงานของบริษัทผ่านมติการประชุมเท่านั้น แต่ไม่ได้กำหนดให้ผู้ถือหุ้นต้องร่วมรับผิดชอบในการประกอบกิจการของบริษัทที่ดำเนินการไปตามมติของที่ประชุมด้วย โดยมองผู้ถือหุ้นว่าเป็นเพียงผู้ลงทุนไม่ได้เป็นตัวแทนและไม่มีอำนาจในการจัดการบริษัท ดังนั้น การใช้อำนาจของผู้ถือหุ้นผ่านการให้สิทธิออกเสียงในที่ประชุมของผู้ถือหุ้นและการลงมติของที่ประชุมใหญ่แห่งผู้ถือหุ้นทั้งปวง จึงไม่อาจมีการฟ้องร้องให้ผู้ถือหุ้น

เข้ามาร่วมในความรับผิดชอบในการประกอบกิจการของบริษัทตามมตินั้นได้ โดยกฎหมายควบคุมเพียงแต่มติที่ขัดต่อกฎหมายหรือขัดต่อประโยชน์ของบริษัทเท่านั้น โดยผู้ถือหุ้นจะได้รับการคุ้มครองตามหลักการจำกัดความรับผิดชอบของนิติบุคคล นอกจากนี้ ในพระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคมและมูลนิธิ พ.ศ. 2499 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ก็กำหนดแต่เพียงโทษปรับและโทษทางอาญาไว้สำหรับผู้ที่ทำให้กระทำผิดหรือร่วมกระทำผิดด้วยเท่านั้น หรือแม้กระทั่งตามพระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ผู้ถือหุ้นโดยทั่วไปนอกเหนือจากหุ้นส่วนจำพวกไม่จำกัดความรับผิดชอบในห้างหุ้นส่วนต่างได้รับความคุ้มครองจากหลักจำกัดความรับผิดชอบของผู้ถือหุ้นเช่นเดียวกับในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยไม่มีกฎหมายฉบับใดกำหนดให้ผู้ถือหุ้นต้องร่วมรับผิดชอบในการประกอบกิจการของบริษัททำให้ในหลาย ๆ กรณีการใช้อำนาจของผู้ถือหุ้นจึงคำนึงถึงเพียงแต่ผลกำไร แต่ไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับเจ้าหนี้หรือบุคคลภายนอก เพราะถึงอย่างไรผู้ถือหุ้นก็ไม่มี ความรับผิดชอบและไม่ต้องรับผิดชอบใด ๆ เกินกว่าจำนวนเงินที่ตนยังส่งใช้ไม่ครบมูลค่าของหุ้น หรือไม่เกินจำนวนเงินค่าหุ้นที่ต้องชำระ ซึ่งกรณีดังกล่าวไม่เป็นธรรมต่อเจ้าหนี้หรือบุคคลภายนอกที่ได้รับความเสียหาย กรณีดังกล่าวต่างจากประเทศอังกฤษซึ่งกฎหมายบางฉบับกำหนดให้ผู้ถือหุ้นต้องเข้ามาร่วมรับผิดชอบด้วย เช่น ตามพระราชบัญญัติล้มละลาย ค.ศ. 1986 หากบริษัทจำกัดจะต้องเข้าสู่กระบวนการล้มละลาย กำหนดให้ผู้ถือหุ้นต้องเข้ารับผิดต่อกองทรัพย์สินของบริษัทด้วยในกรณีที่บริษัทได้ดำเนินธุรกิจโดยฉ้อฉล เป็นต้น

การไม่นำเอาหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาใช้

ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และพระราชบัญญัติบริษัทมหาชน จำกัด พ.ศ. 2535 และที่แก้ไขเพิ่มเติม รวมทั้งร่างกฎหมายบริษัทจำกัดคนเดียวนั้น กำหนดให้เมื่อได้มีการจดทะเบียนจัดตั้งบริษัทขึ้นแล้ว บริษัทจะมีฐานะเป็นนิติบุคคลและมีสภาพเป็นบุคคลต่างหากจากผู้ถือหุ้น และมีสิทธิหน้าที่แยกต่างหากจากผู้ถือหุ้น หากก่อให้เกิดหนี้หรือความเสียหายขึ้นเจ้าหนี้หรือผู้เสียหายจะเรียกร้องให้ผู้ถือหุ้นมาร่วมรับผิดชอบหรือให้รับผิดชอบในหนี้ของนิติบุคคลนั้นเป็นการส่วนตัวไม่ได้ ทั้งนี้ ตามทฤษฎีว่าด้วยความเป็นนิติบุคคลของบริษัทและหลักการจำกัดความรับผิดชอบของนิติบุคคล โดยพบว่าในกฎหมายของประเทศไทยนอกจากคดีผู้บริโภคตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 และที่แก้ไขเพิ่มเติมแล้ว ไม่มีกฎหมายฉบับใดเลยที่ได้นำเอาหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาใช้เพื่อใช้เป็นข้อยกเว้นในการใช้หลักการจำกัดความรับผิดชอบของนิติบุคคลเลย หรือแม้กระทั่งบทลงโทษตามพระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคมและมูลนิธิ พ.ศ. 2499 และที่แก้ไขเพิ่มเติม หรือในพระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ก็ไม่ได้นำหลักการดังกล่าวมาใช้ด้วยเช่นกัน โดยผู้ถือหุ้นยังคงได้รับความคุ้มครองจากหลักการเช่นเดียวกับในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และกฎหมายฉบับอื่น ๆ ซึ่งกรณีดังกล่าวต่างจากของต่างประเทศ เช่น ประเทศอังกฤษที่มีการนำหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาใช้ ทั้งโดยคำพิพากษาของศาลและบทบัญญัติของกฎหมาย ใน Companies Act 2006 เช่น หากปรากฏว่าบริษัทประกอบกิจการโดยมีเจตนาที่จะฉ้อฉลเจ้าหนี้หรือมีวัตถุประสงค์ในทางฉ้อฉล หากผู้ถือหุ้นเป็นผู้มีส่วนรู้เห็นย่อมต้องมีความรับผิดชอบด้วย หรือกรณีผู้ถือหุ้น ได้มี

บทบาทในการสั่งการหรืออยู่เบื้องหลังในการจัดการบริษัทแล้วอาจถือได้ว่าผู้ถือหุ้นเป็นกรรมการเงาและต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อบริษัทด้วย หรือในประเทศสหรัฐอเมริกากรณีมีการใช้หลักความเป็นนิติบุคคลของบริษัททำให้เกิดความไม่เป็นธรรมหรือผิดจากวัตถุประสงค์นั้นแล้วศาลจะนำหลักการไม่คำนึงถึงความเป็นนิติบุคคลของบริษัทมาใช้ทันที โดยอาจตัดสินให้เจ้าหนี้มีสิทธิบังคับเอากับทรัพย์สินของผู้ถือหุ้นในบริษัทที่มีลักษณะเป็นบริษัทครอบครัวหรือมีลักษณะเป็นบริษัทแม่และบริษัทในเครือ โดยเป็นแนวคำพิพากษาที่ใช้ในความรับผิดชอบทั้งในด้านนิติกรรมสัญญาและละเมิด ซึ่งศาลจะใช้เหตุผลต่าง ๆ หลายประการเพื่อประกอบการพิจารณาว่าควรจะให้ผู้ถือหุ้นต้องร่วมรับผิดชอบหรือไม่ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ถือหุ้นจะยังคงมีความรับผิดชอบอย่างจำกัดอยู่หากได้กระทำโดยสุจริต

โดยหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัท (Piercing the Corporate Veil) นั้นเป็นแนวคิดที่ยึดติดกับสภาพนิติบุคคลอย่างเคร่งครัดที่จะให้นิติบุคคลมีความรับผิดชอบแตกต่างหากจากผู้ถือหุ้น และให้ความรับผิดชอบของผู้ถือหุ้นมีอยู่อย่างจำกัด โดยถือว่าหากนิติบุคคลนั้นถูกใช้ในลักษณะที่เป็นหุ่นเชิด หรือเป็นเครื่องมือเพื่อฉ้อฉล หรือก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม หรือเพื่อหลีกเลี่ยงความรับผิด ศาลอาจไม่คำนึงถึงความเป็นนิติบุคคลและถือเสมือนว่าหุ้นส่วนและผู้ถือหุ้นกับนิติบุคคลนั้นเป็นบุคคลเดียวกัน และต้องรับผิดชอบในหนี้ที่อีกฝ่ายหนึ่งก่อขึ้นได้ ดังนั้น ผลของการไม่ได้นำหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาใช้นั้นกรณีที่บริษัทซึ่งเป็นนิติบุคคลถูกจัดตั้งขึ้นมาโดยเจตนาไม่สุจริตเพื่อเป็นหุ่นเชิดให้กับผู้ถือหุ้น หุ้นส่วนหรือบริษัทแม่ หรือใช้สภาพความเป็นนิติบุคคลของบริษัทนั้นกระทำการโดยไม่สุจริต ผิดวัตถุประสงค์ ฉ้อฉลหรือหลอกลวงเจ้าหนี้หรือบุคคลภายนอก เมื่อเกิดความเสียหายขึ้นจากการที่นิติบุคคลกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น เจ้าหนี้หรือผู้เสียหายจึงเรียกร้องได้เฉพาะตัวของนิติบุคคลนั้นเท่านั้น แต่ไม่สามารถเรียกร้องเอาจากผู้ถือหุ้น หุ้นส่วนหรือบริษัทแม่ได้โดยตรง หรือไม่สามารถเรียกร้องให้ผู้ถือหุ้น หุ้นส่วนหรือบริษัทแม่มาร่วมรับผิดชอบกับนิติบุคคลนั้นด้วยได้ ทำให้ในหลาย ๆ กรณีเมื่อเจ้าหนี้หรือผู้เสียหายฟ้องร้องนิติบุคคลและชนะคดีแล้วไม่สามารถบังคับคดีได้เนื่องจากนิติบุคคลเหล่านั้นมีทรัพย์สินไม่เพียงพอ หรือไม่มีทรัพย์สิน เหลืออยู่แล้ว และหลายกรณีที่เจ้าหนี้หรือผู้เสียหายนำคดีมาฟ้องร้องต่อศาลและกว่าจะชนะคดีได้ก็ด้วยความยากลำบาก แต่สุดท้ายก็ไม่สามารถบังคับคดีให้เป็นไปตามคำพิพากษาได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย เนื่องจากบริษัทนั้นตั้งขึ้นมาจากเจตนาที่ไม่สุจริต หลอกลวงหรือฉ้อฉลมาตั้งแต่ต้น หรืออาจมีการยกย้ายถ่ายเททรัพย์สินของบริษัทนั้นไปเป็นประโยชน์ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งไปก่อนแล้ว จึงทำให้เจ้าหนี้หรือผู้เสียหายไม่ได้รับความคุ้มครองเท่าที่ควร และอาจไม่ได้รับการเยียวยาหรือการชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นอย่างเพียงพอ และเป็นธรรม

กรณีดังกล่าวต่างจากคดีผู้บริโภครวมตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ที่ได้นำเอาหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาใช้เพื่อเป็นข้อยกเว้นหลักการจำกัดความรับผิดชอบของนิติบุคคล โดยกำหนดให้ศาลสามารถเรียกหุ้นส่วนผู้ถือหุ้นเข้ามาเป็นจำเลยร่วมได้ และสามารถพิพากษาให้ผู้ถือหุ้นนั้นร่วมรับผิดชอบในหนี้ที่นิติบุคคลมีต่อผู้บริโภคได้ ในคดีที่พบว่านิติบุคคลถูกจัดตั้งขึ้นหรือดำเนินการโดยไม่สุจริตหรือมีพฤติการณ์ ฉ้อฉล หลอกลวงผู้บริโภค หรือมีการยกย้ายถ่ายเททรัพย์สินของนิติบุคคลไปเป็นประโยชน์ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งและทรัพย์สินของนิติบุคคลมีไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้

ตามฟ้องนั้น ซึ่งการนำเอาหลักการดังกล่าวมาใช้ไม่ได้มีผลเป็นการทำลายหลักสภาพความเป็นนิติบุคคลของบริษัทแต่อย่างใด เพราะนำมาใช้อย่างจำกัดและเป็นข้อยกเว้นเท่านั้น ซึ่งผู้ถือหุ้นจะยังคงมีความรับผิดชอบจำกัดอยู่หากได้กระทำการโดยสุจริต แต่อย่างไรก็ตาม กรณีดังกล่าวมีผลบังคับใช้กับเฉพาะแต่ในคดีผู้บริโภครวมตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 เท่านั้น คดีแพ่งทั่วไปหรือในคดีอื่น ๆ ไม่สามารถนำหลักการดังกล่าวมาบังคับใช้ได้โดยตรงหรือโดยอนุโลม และทำให้คดีแพ่งทั่วไปหรือในคดีอื่น ๆ ตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับบริษัทหรือนิติบุคคลไม่สามารถเรียกให้ผู้ถือหุ้นมารับผิดได้โดยตรง หรือให้มาร่วมรับผิดชอบในความเสียหายหรือในหนี้สินที่เกิดขึ้นของบริษัทหรือของนิติบุคคลได้ แม้จะมีการกระทำที่ขัดต่อหลักสุจริตตามมาตรา 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หรือโดยอาศัยหลักความเป็นนิติบุคคลของบริษัทและหลักการจำกัดความรับผิดชอบของนิติบุคคลมาใช้ในทางที่ไม่สุจริต หรือผิดไปจากวัตถุประสงค์ ข้อฉ้อ หรือหลอกลวงจนก่อให้เกิดความเสียหายต่อเจ้าหนี้หรือบุคคลภายนอกก็ตาม

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากบทบัญญัติของกฎหมายเกี่ยวกับบริษัทและนิติบุคคลของประเทศไทยที่ยังคงมีปัญหาว่าไม่มีบทบัญญัติใดกำหนดให้ผู้ถือหุ้นต้องเข้ามารับผิดชอบร่วมกับบริษัทไว้เป็นการเฉพาะ โดยไม่ได้นำเอาหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาใช้เพื่อเป็นข้อยกเว้นหลักการจำกัดความรับผิดชอบของนิติบุคคล ทำให้ไม่สามารถเรียกให้ผู้ถือหุ้นเข้ามารับผิดชอบได้โดยตรงหรือให้มาร่วมรับผิดชอบกับบริษัทหรือนิติบุคคล แม้ว่าบริษัทหรือนิติบุคคลนั้นจะได้จัดตั้งขึ้นหรือดำเนินการโดยไม่สุจริต มีพฤติการณ์ฉ้อฉลหรือหลอกลวงเจ้าหนี้ หรือผู้เสียหาย หรือมีการยักยอกทรัพย์สินจนทำให้มีไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้แก่เจ้าหนี้ และการจัดการนั้นได้ทำไปตามข้อบังคับของบริษัทที่อยู่ในความครอบงำของที่ประชุมใหญ่แห่งผู้ถือหุ้นทั้งปวงก็ตาม

ดังนั้น เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงควรให้มีการเพิ่มเติมบทบัญญัติของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับบริษัทและนิติบุคคลของประเทศไทยดังนี้

ตารางที่ 1

เปรียบเทียบบทบัญญัติที่มีอยู่เดิมและบทบัญญัติเพิ่มเติมใหม่

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์	
บทบัญญัติที่มีอยู่เดิม	บทบัญญัติเพิ่มเติมใหม่
- มาตรา 1015 “ห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทเมื่อได้จดทะเบียนตามบัญญัติแห่งลักษณะนี้แล้ว ท่านจัดว่าเป็นนิติบุคคลต่างหากจากผู้เป็นหุ้นส่วนหรือผู้ถือหุ้นทั้งหลายซึ่งรวมเข้ากันเป็นหุ้นส่วนหรือบริษัทนั้น” - มาตรา 1096 “อันว่าบริษัทจำกัดนั้นคือบริษัทประเภทซึ่งตั้งขึ้นด้วยแบ่งทุนเป็นหุ้น มีมูลค่าเท่าๆกัน โดยผู้ถือหุ้นต่างรับผิดชอบจำกัดเพียงไม่เกินจำนวนเงินที่ตนยังส่งใช้ไม่ครบมูลค่าของหุ้นที่ตนถือ”	- มาตรา “กรณีนี้ที่ห้างหุ้นส่วนหรือบริษัท ถูกฟ้องเนื่องจากการจัดตั้งขึ้นโดยไม่สุจริตหรือมีพฤติการณ์ฉ้อฉล หลอกลวงเจ้าหนี้ หรือมีการโยกย้ายถ่ายเททรัพย์สินของห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทไปเป็นประโยชน์ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และทรัพย์สินของห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้ตามฟ้อง ผู้เป็นหุ้นส่วน ผู้ถือหุ้นหรือบุคคลผู้ที่มีอำนาจควบคุมการดำเนินงานของห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทต้องร่วมรับผิดชอบในหนี้ที่มีต่อห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนรู้เห็นหรือยินยอมด้วย” - มาตรา “ผู้เป็นหุ้นส่วน ผู้ถือหุ้น หรือบุคคลผู้ที่มีอำนาจควบคุมการดำเนินงานของห้างหุ้นส่วนหรือบริษัท ซึ่งจะต้องเข้ามาร่วมรับผิดชอบตามมาตรา ให้หมายความรวมถึงบุคคลดังต่อไปนี้ (1) หุ้นส่วน ผู้ถือหุ้นหรือกรรมการที่มีส่วนรู้เห็นในการประกอบกิจการของห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทโดยไม่สุจริตหรือในทางฉ้อฉล (2) หุ้นส่วนหรือผู้ถือหุ้นซึ่งมีสิทธิออกเสียงในห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทในเรื่องที่ส่อไปในทางไม่สุจริตหรือในทางฉ้อฉลของห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทนั้น (3) หุ้นส่วนหรือผู้ถือหุ้นซึ่งมีอำนาจควบคุมคะแนนเสียงส่วนใหญ่ในที่ประชุมหุ้นส่วนหรือผู้ถือหุ้นของห้างหุ้นส่วนหรือบริษัท ไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อม หรือด้วยเหตุอื่นใด”
หลักการและเหตุผล	
- เพื่อนำเอาหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาใช้เพื่อเป็นข้อยกเว้นของหลักการจำกัดความรับผิดชอบของนิติบุคคล โดยกำหนดให้ผู้ถือหุ้นหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องต้องเข้ามารับผิดร่วมกับนิติบุคคล โดยเฉพาะกรณีที่นิติบุคคลถูกจัดตั้งขึ้นโดยไม่สุจริต มีพฤติการณ์ฉ้อฉล หลอกลวงเจ้าหนี้ หรือมีการโยกย้ายถ่ายเททรัพย์สินของนิติบุคคลไปเป็นประโยชน์ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งและทรัพย์สินของนิติบุคคลนั้นไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้ตามฟ้อง ทั้งนี้ บัญญัติไว้ให้เป็นหลักการที่สามารถใช้ได้ทั้งห้างหุ้นส่วนและบริษัท พร้อมทั้งระบุว่าบุคคลใดบ้างที่ต้องร่วมรับผิดชอบกับนิติบุคคล	

ตารางที่ 1

เปรียบเทียบบทบัญญัติที่มีอยู่เดิมและบทบัญญัติเพิ่มเติมใหม่ (ต่อ)

พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535	
บทบัญญัติที่มีอยู่เดิม	บทบัญญัติเพิ่มเติมใหม่
- มาตรา 15 “บริษัทมหาชนจำกัด คือบริษัทประเภทซึ่งตั้งขึ้นด้วยความประสงค์ที่จะเสนอขายหุ้นต่อประชาชนโดยผู้ถือหุ้นมีความรับผิดชอบจำกัดไม่เกินจำนวนเงินค่าหุ้นที่ต้องชำระและบริษัทดังกล่าวได้ระบุนามประสงคเช่นนั้นไว้ในหนังสือบริคณห์สนธิ”	- มาตรา “เว้นแต่จะมีบัญญัติไว้ในหมวดนี้เป็นอย่างอื่น ความเกี่ยวพันและความรับผิดชอบระหว่างผู้ถือหุ้นกับบริษัทและบุคคลภายนอกให้นำมาตรา และมาตรา แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาใช้บังคับโดยอนุโลม”
หลักการและเหตุผล	
- เพื่อนำเอาหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาใช้เป็นการเฉพาะเพื่อเป็นข้อยกเว้นของหลักการจำกัดความรับผิดชอบของนิติบุคคล โดยกำหนดให้ผู้ถือหุ้นหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องต้องเข้ามารับผิดชอบร่วมกับบริษัทมหาชนจำกัดด้วย	

ร่างกฎหมายบริษัทจำกัดคนเดียว พ.ศ. ...	
บทบัญญัติที่มีอยู่เดิม	บทบัญญัติเพิ่มเติมใหม่
- มาตรา 12 “บริษัทจำกัดคนเดียวคือบริษัทที่ตั้งขึ้นด้วยความประสงค์จะแสวงหากำไรโดยมีเจ้าของหุ้นเป็นบุคคลธรรมดาคนเดียวซึ่งรับผิดชอบจำกัดไม่เกินทุนจะทะเบียนของบริษัท”	- มาตรา “เว้นแต่จะมีบัญญัติไว้ในหมวดนี้เป็นอย่างอื่น ความเกี่ยวพันและความรับผิดชอบระหว่างเจ้าของหุ้นกับบริษัทและบุคคลภายนอกให้นำมาตรา และมาตรา แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาใช้บังคับโดยอนุโลม”
หลักการและเหตุผล	
- เพื่อนำเอาหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาใช้เป็นการเฉพาะเพื่อเป็นข้อยกเว้นของหลักการจำกัดความรับผิดชอบของนิติบุคคล โดยกำหนดให้ผู้ถือหุ้นหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องต้องเข้ามารับผิดชอบร่วมกับบริษัทจำกัดคนเดียวด้วย	

พระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483	
บทบัญญัติที่มีอยู่เดิม	บทบัญญัติเพิ่มเติมใหม่
- มาตรา 89 เมื่อศาลได้มีคำสั่งพิทักษ์ทรัพย์ทางหุ้นส่วนสามัญซึ่งได้จดทะเบียน หรือหุ้นส่วนจำกัดแล้ว เจ้าหนี้ผู้เป็นโจทก์หรือเจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์อาจมีคำขอโดยทำเป็นคำร้องให้บุคคลซึ่งนำสืบได้ว่าเป็นหุ้นส่วนจำพวกไม่จำกัดความรับผิดในหุ้นส่วนนั้นล้มละลายได้ โดยไม่ต้องฟ้องเป็นคดี	- มาตรา “เมื่อศาลได้มีคำสั่งพิทักษ์ทรัพย์ทางหุ้นส่วนสามัญซึ่งได้จดทะเบียน หุ้นส่วนจำกัด หรือบริษัทจำกัดแล้ว เจ้าหนี้ผู้เป็นโจทก์หรือเจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์อาจมีคำขอโดยทำเป็นคำร้องให้บุคคลซึ่งนำสืบได้ว่าเป็นหุ้นส่วนจำพวกไม่จำกัดความรับผิดในหุ้นส่วนนั้นหรือเป็นผู้ถือหุ้นในบริษัทจำกัดนั้นล้มละลายได้ โดยไม่ต้องฟ้องเป็นคดี”
หลักการและเหตุผล	
- เพื่อนำเอาหลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทมาใช้เพื่อพิทักษ์ทรัพย์ของผู้ถือหุ้นที่ต้องรับผิดชอบร่วมกับบริษัทเอกชนจำกัด นอกเหนือไปจากหุ้นส่วน เพื่อกู้มครองเจ้าหนี้ในคดีล้มละลาย	

เอกสารอ้างอิง

- ธราทิพย์ ปิยะธีรสวัสดิ์. (2552). ความรับผิดในทางกฎหมายของกรรมการเงาต่อบริษัทจำกัดศึกษากรณีการขัดกันระหว่างผลประโยชน์ [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต]. TNRR. <http://dric.nrct.go.th/Search/SearchDetail/237755>
- นิตินันท์ บุรณะเจริญรักษ์. (2557). ความรับผิดของผู้ถือหุ้นที่มีผลกระทบกับเจ้าหน้าที่ของบริษัทเอกชนจำกัด [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง]. ThaiLIS. https://tdc.thailis.or.th/tdc/dccheck.php?Int_code=53&ReclD=13003&obj_id=81291&showmenu=no
- _____. (2558). ความรับผิดของผู้ถือหุ้นที่มีผลกระทบกับเจ้าหน้าที่ของบริษัทเอกชนจำกัด. *วารสารรามคำแหง ฉบับนิติศาสตร์*, 4(1), 31-34 . <https://dl.parliament.go.th/handle/lirt/464321>
- นิวิฐชัย สำเนาพันธุ์. (2529). ความรับผิดของผู้ถือหุ้นและกรรมการของบริษัทภายใต้หลักการไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทจำกัด. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. TU Digital Collections. http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:121364
- ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์.
- ร่างพระราชบัญญัติการจัดตั้งบริษัทจำกัดคนเดียว พ.ศ. (คณะรัฐมนตรี) อยู่ระหว่างรับฟังความคิดเห็น.
- พระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับหุ้นส่วนจดทะเบียน หุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคมและมูลนิธิ พ.ศ. 2499 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2551.
- พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2551.
- พระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 10) พ.ศ. 2561.
- พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 8) พ.ศ. 2558.
- สุรัชย์ เลหาสุวัฒนกุล และ สมชาย ภูเขาชีวะ. (2550). เจาะม่านนิติบุคคล. *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 36(2), 379-392. http://digi.library.tu.ac.th/journal/0022/36-2-2550.pdf?_ga=2.12402228.1058111748.1642559722-1897811580.1617088194
- เสถียรภาพ นาคหลวง. (2559). แนวทางการปฏิรูปกฎหมายบริษัทเอกชนจำกัดเพื่อส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็นประเทศเศรษฐกิจพัฒนา. [วิทยานิพนธ์นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์]. Libdcms. <http://libdcms.nida.ac.th/thesis6/2559/b193178.pdf>
- โสภณ รัตนกร. (2556). คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หุ้นส่วน-บริษัท. นิตยบรรณาการ.
- Davies, Paul. (2010). *Introduction to company Law* (2nd ed.). New York: Oxford University.
- Mayson, W. S., French, D., & Ryan, L. C. (2002). *Company Law* (19th ed.). Blackstone.